

Е. Ф. Маліновський,
кандидат філологічних наук
(Житомирський національний агроєкологічний університет)
EMalinovsky7@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОСТОГО КОНТАКТНОГО ПОВТОРУ У РІЗНИХ ТИПАХ ДИСКУРСУ

У статті розглянуто особливості функціонування простого контактного повтору (ПКП) в різних типах англомовного дискурсу: художньому, поетичному, науковому та публіцистичному. Поліфункціональність ПКП як традиційного стилістичного прийому унеможливорює як створення уніфікованої класифікації типів ПКП, так і визначення єдиних критеріїв для класифікації його функцій. Акцентовано увагу на тому, що функції ПКП по-різному співвідносяться із досліджуваними типами дискурсу, що зумовлено різними мовними та позамовними факторами.

Актуальність розгляду простого контактного повтору (ПКП) на рівні дискурсу пов'язана з визначенням його лінгвостилістичних функцій. Поняття дискурсу як одне з основних у комунікативній лінгвістиці та і в сучасних соціальних науках припускає безліч наукових інтерпретацій і тому потребує уточнень щодо суміжного терміну "текст".

Для подальшого розгляду функціонування ПКП в різних типах англомовного дискурсу наведемо наше розуміння терміну "дискурс", яке є найбільш близьким до розуміння його у працях А. Д. Белової, В. В. Красних, М. Л. Макарова, І. С. Шевченко: дискурсом є вербалізована мовленнєво-мислительна діяльність, під якою розуміється сукупність процесу та результату і яка має як власне лінгвістичний, так і екстралінгвістичний плани [1: 11; 2: 113; 3: 37]. Дискурс, у трактуванні вказаних авторів, постає як інтегральний феномен, сукупність процесів та результату і містить в собі екстралінгвальний та суто лінгвальний аспекти тексту, пресупозицію і контексти: прагматичний, соціальний, когнітивний, які обумовлюють вибір мовних засобів. У такому підході знаходять своє відображення і відчутний результат, що піддається аналізу, і процесуальні аспекти породження й сприйняття дискурсу. При розгляді дискурсу з точки зору результату дискурс постає як сукупність текстів, породжених в процесі комунікації.

До найбільш суттєвих критеріїв виділення типів дискурсу "відносимо ті, що пов'язані з категоріями дискурсу (адресатністю, ситуативністю, інформативністю, інтенціональністю, його стратегіями й тактиками, когезією, когерентністю, інтертекстуальністю та ширше – інтердискурсивністю) і можуть бути розрізнені у термінах семіотичної моделі – формальних, функціональних, змістовних критеріїв" [4: 235]. Основним критерієм, за яким ми виділяємо типи дискурсу для аналізу ПКП, є формальний і змістовний критерії. З точки зору жанрового канону виділяються художній, поетичний, публіцистичний та науковий дискурс.

Метою нашого дослідження є аналіз функціонування ПКП у наступних типах дискурсу:

- Художньому (у тому числі розмовному діалогічному). Характерними рисами художнього дискурсу є поєднання емоційно-оцінного, експресивно-естетичного та комунікативно-прагматичного компонентів висловлювання для створення художнього образу, максимальне застосування різноманітних стилістичних фігур, мінімальна інформативність, широке використання елементів інших типів дискурсу тощо.
- Поетичному. Істотними особливостями цього типу дискурсу є специфічний добір лексики, поєднання емоційного та експресивного компонентів висловлювання, високий ступінь імпліцитності та особистісного початку висловлювання, неухильне дотримання метричних елементів побудови, мінімальна інформативність та ін.
- Науковому. Реалізації інтелектуально-інформативної функції мови сприяють такі характерні риси, як максимальна об'єктивність та логічність викладу, відсутність / обмеженість безпосереднього контакту адресата та адресанта, мінімальна імпліцитність та емотивність викладу тощо.
- Публіцистичному. Характерними особливостями цього типу дискурсу є високий ступінь інформативності, максимальна сконцентрованість викладу, більш широке (порівняно з науковим дискурсом) поєднання оцінно-експресивного компонента із використанням штампів та кліше, поєднання особистісного та об'єктивного підходів до викладу тощо.

Виділення цих типів дискурсу як середовища буття повтору пояснюється низкою причин. ПКП – явище, поширене особливо у діалогічній мові, відображеної у тому числі у художньому дискурсі, де ПКП актуалізує функцію реалізації прагматичних настанов, активізації уваги, уточнення або роз'яснення.

Функціональний аналіз ПКП у художньому дискурсі є неможливим без урахування як мовних факторів (фонетичних, морфологічних, семантичних, синтаксичних, прагматичних), так і позамовних чинників. ПКП може трактуватись як особливе психофізичне явище, як "непрямий" експресив [5: 14], як технічний прийом для утворення символічних та тематичних паттернів [6: 26; 7: 7]. У художньому дискурсі відбувається повний синтез мовних та позамовних факторів, що зумовлює функціональну доцільність тієї чи іншої фігури ПКП, а отже й сприяє створенню жанрової цілісності твору. Ігнорування того чи іншого фактора, невиправдане вживання повтору з точки зору функцій, які він виконує, приводить до того, що будь-яке повторення сприймається неадекватно і навіть буде не завжди однозначно зрозумілим.

Вживання різних фігур ПКП потребує чіткої установки, яка б зумовлювала цілеспрямований відбір цих мовних засобів. Однією із суттєвих ознак художнього твору є його гармонійність. Під гармонійністю ми розуміємо певну впорядкованість, збалансованість елементів дискурсу. Досягнення такої впорядкованості стає можливим лише за умови чіткої цільової настанови, тобто вибору функцій, які буде виконувати той чи інший тип ПКП в межах контексту. Серед цих функцій варто виділити основну (експресивну, естетичну, емоційну тощо), яка найбільш повно відповідає характерним ознакам того чи іншого жанру тексту. Вміле поєднання цих функцій дає можливість автору досягти максимальної єдності форми та змісту, а реципієнту – адекватно сприйняти як текст загалом, так і окремі його частини.

На матеріалі художнього дискурсу недоцільна абсолютизація тієї чи іншої функції або груп функцій, які виконує ПКП, бо це призводить до порушення таких характерних рис дискурсу, як динамічність, доцільність, впорядкованість елементів, комунікативна спрямованість тощо. Жанрова належність тексту не тільки не виключає, але й передбачає вживання різноманітних фігур повтору. Інакше кажучи, немає прямої відповідності між жанром тексту і окремим типом повтору. Навряд чи є правомірним закріплювати ту чи іншу функцію за певним жанром тексту. Більш доцільно, на наш погляд, говорити про діапазон можливих варіацій окремих функцій. Аналіз повтору в художньому дискурсі дає можливість стверджувати також, що практично не існує чітких меж між функціями, які виконує ПКП. Виходячи з аксіоми щодо поліфункціональності ПКП, відзначимо однак, що контекстні та позамазовні чинники функціонування ПКП настільки різноманітні, що кількість функцій можна збільшувати до нескінченності.

Аналіз теоретичного матеріалу свідчить про те, що поліфункціональність ПКП як традиційного прийому декларується практично всіма лінгвістами, однак критерії виділення його функцій різні. Так, В. П. Москвін розрізняє: ефонічну функцію ПКП (повтор робить мову більш благозвучною); змістову або лейтмотивну (при повторах основна увага припадає на ключові слова); зображувальну; інтегративну (підтримання синтаксичних та асоціативних зв'язків) [8: 82].

О. П. Сковородников серед різновидів повторів розрізняє позиційно-лексичний повтор, який передбачає однорідність синтаксичних позицій, що повторюються, та тотожність їх лексичного наповнення. Автор зводить стилістичні функції повторів до п'яти узагальнюючих функцій: експресивно-граматичної; характерологічної; власне зображувальної; композиційно-ритмічної; інтонаційно-ритмічної [9: 73-75].

Хоч теоретично можна говорити, що ПКП є засобом реалізації будь-якої з перерахованих функцій в художньому, науковому, поетичному чи публіцистичному дискурсі, а їх питома вага буде варіюватись, більш доцільно говорити про базисні (основні) та вторинні (фонові) функції (серед розмаїття функцій найчастіше виділяються комунікативно-когнітивна та функція когезії та когерентності дискурсу). Наприклад, для поетичного дискурсу найбільш суттєвою є функція інтонаційно-ритмічна в силу того, що поетичний дискурс являє собою специфічну упорядкованість мовного матеріалу. Функція ж репрезентації більш притаманна науковому дискурсу, інформативність якого доповнюється мінімальною експресивністю та образністю.

Звичайно, порівнюючи особливості вживання того чи іншого типу ПКП в різних типах дискурсу, потрібно враховувати, передусім, жанрову своєрідність дискурсу. При цьому варто зазначити, що деякі ознаки, які традиційно приписуються, наприклад, тільки науковій прозі, можуть бути притаманними й іншим типам дискурсу. Наприклад, складність синтаксичних побудов (синтаксичних паралельних конструкцій) значною мірою притаманна і художньому, і науковому дискурсам; регламентований характер використання емоційних можливостей спостерігається і в художньому, і в публіцистичному дискурсах; феномен стереотипізації (лексичної, синтаксичної, композиційної) хоч і обумовлений різними причинами, є характерним і для наукового, і публіцистичного дискурсів; функція організації логічної послідовності викладу (як провідна диференціальна ознака наукового дискурсу) певною мірою притаманна і дискурсу художньому [10].

Беручи до уваги стильове навантаження ПКП, варто зазначити, що, на думку В. П. Москвіна, їх умовно можна поділити на стилістично виправдані та стилістично невиправдані, тобто тавтологічні. Тавтологічний повтор вважається мовною помилкою. Під стилістично виправданим повтором автор розуміє прийом, що складається або з повторення в безпосередній близькості однієї і тієї ж одиниці (звука, морфеми, слова тощо), або ж у використанні в тих же умовах схожих одиниць (наприклад, звуків) [8: 81].

Безумовно, нейтральні мовні одиниці в процесі розвитку та функціонування мови набувають чіткого стилістичного забарвлення і закріплюються за певним функціональним стилем. Залежно від використання ПКП або для наукового аналізу, або для художнього опису на мову накладаються формальні обмеження практично на всіх рівнях: лексичному, фонетичному та синтаксичному. Ці обмеження не пов'язані з авторською індивідуальністю, вони є результатом доцільного використання експресивних мовних засобів. Зазначимо, однак, що закріпленість того чи іншого явища (наприклад, мовної образності, що передається через ПКП) за певними типами дискурсу не повинна розглядатись, як щось незмінне. Інакше кажучи, цілком можливим є застосування естетичного критерію не тільки до текстів художніх, але й до наукових. У цьому контексті можна говорити про стирання чітко окреслених меж між стилями; межі між функціональними стилями можна не розглядати, як абсолютні.

Однак розмитість чітко окреслених меж між різними типами дискурсу аж ніяк не означає, що функціонування різних типів ПКП в художньому, поетичному, науковому і публіцистичному дискурсах є ідентичним за такими критеріями:

- 1) смислова доцільність, мотивованість вибору певного типу ПКП;

- 2) частотність застосування ПКП;
- 3) художньо-естетична ефективність того чи іншого типу ПКП;
- 4) комунікативно-прагматична спрямованість ПКП;
- 5) можливість / неможливість ускладнення синтаксичної конструкції різноманітними типами ПКП.

Порівнюючи особливості функціонування ПКП в різних типах дискурсу, варто зазначити, що спільною функціональною особливістю ПКП та повтору загалом є забезпечення, передусім, структурної та семантичної єдності як всього дискурсу, так і окремих його елементів. Саме синтаксичний ПКП-паралелізм виконує функцію композиційно-архітектонічного членування дискурсу. Обов'язковою умовою паралелізму є повтор основних структурних елементів конструкції, лексичне ж наповнення такої конструкції може носити варіативний характер.

Однак синтаксичний ПКП-паралелізм має свої характерні ознаки залежно від типу дискурсу, а саме:

1) ПКП – синтаксичний паралелізм в художньому дискурсі не вживається відокремлено, а обов'язково ускладнюється різного типу повторами, які характеризуються високим рівнем емоційного компонента (хіазм, градація, фреймінг тощо):

"Resentment bred shame, and shame in its turn bred more resentment" (A. Huxley).

2) ПКП-паралельні конструкції в поезії є диференційною ознакою цього типу дискурсу (йдеться про такі типи ПКП, як анадиплоза, хіазм, градація):

"I came up once and hollered!

I came up twice and cried!" (L. Hughes).

3) ПКП-паралельні синтаксичні конструкції, що вживаються в газетно-публіцистичному стилі не так часто сполучаються з іншими видами повтору. Найбільш частотними є морфологічний, перифрастичний, синонімічний повтори, де емоційно-оцінний компонент значно нижчий:

"Every talented politician has a sweet spot – the issues that stir his deepest feelings, trigger his best thinking and ignite his most persuasive oratory" (Time).

4) ПКП-паралельні синтаксичні конструкції в науковому дискурсі найменш здатні до сполучання з іншими типами повторів. Найбільш частотними є синонімічний та перифрастичний. Це пов'язано з тим, що основною функцією синтаксичного паралелізму в науковому дискурсі є організація логічної послідовності викладу, тобто повтор стає інструментом аргументованого викладення матеріалу:

"They love to swap program disks and they love to schmooze with their peers at computer shows" (The Computer Virus Handbook).

Саме синтаксичні паралельні конструкції з ПКП характеризуються в усіх типах дискурсу майже однаковою частотністю вживання, що зумовлено різними мовними та позамовними факторами, виконуючи при цьому різні функції – від емоційно-експресивної, функції логізації у викладенні матеріалу до функції передачі змістово-підтекстової інформації. Вивчення фактологічного матеріалу дозволяє припустити, що немає прямої залежності між функцією та типом ПКП, через який вона актуалізується в дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белова А. Д. Поняття "стиль", "жанр", "дискурс", "текст" у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник "Іноземна філологія". – К. : Вид-во Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32–33. – С. 11–14.
2. Красных В. В. "Свой" среди "чужих" : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 375 с.
3. Шевченко И. С. Дискурс как мыслекоммуникативное образование / И. С. Шевченко, Е. И. Морозова // Вісник Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 586. – С. 33–38.
4. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [Безугла Л. Р., Бондаренко Є. В., Донець М. П. та ін.] ; [під ред. І. С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – 356 с.
5. Гаршина Т. А. Двусоставные предложения с лексическим повтором в позициях главных членов (на материале современного немецкого языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Татьяна Алексеевна Гаршина. – Ленинград, 1984. – 16 с.
6. Merritt M. Repetition in situated discourse / M. Merritt ; [ed. by Barbara Johnstone] // Repetition in Discourse. – New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1994. – P. 23–36.
7. Verdonk P. Words, words, words : A pragmatic and socio-cognitive view of lexical repetition / P. Verdonk ; [ed. by Peter Verdonk] // Twentieth century fiction : from text to context. – London : Routledge, 1995. – P. 7–31.
8. Москвин В. П. Типология повторов как стилистической фигуры / В. П. Москвин // Русский язык в школе. – 2000. – № 5. – С. 81–85.
9. Сковородников А. П. Позиционно-лексический повтор как стилистическое явление / А. П. Сковородников // Филологические науки. – 1984. – № 5. – С. 70–76.
10. Разинкина Н. М. Функциональная стилистика английского языка / Н. М. Разинкина. – М. : Высшая школа, 1982. – 182 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Belova A. D. Poniattia "styl", "zhanr", "tekst" u suchasnyy lingvistytsi [The Notions of "Style", "Genre" and "Text" in the Modern Linguistics] / A. D. Belova. – K. : Vyd-vo Kyiv nats. un-tu im. T. Shevchenka, 2002. – Vyp. 32–33. – S. 11–14.
2. Krasnykh V. V. "Svoi" sredi "chuzhykh" : mif ili realnost'? [A "Native" Among "Strangers" : Myth or Reality] / V. V. Krasnykh. – M. : ITDGK "Gnozis", 2003. – 375 s.
3. Shevchenko I. S. Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a Mental and Communicative Formation] / I. S. Shevchenko, Ye. I. Morozova // Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V. N. Karazina [The Journal of Kharkiv National University named after V. N. Karazin]. – 2003. – № 586. – S. 33–38.

4. Dyskurs yak kognityvno-komunikatyvnyi fenomen [The Discourse as a Cognitive and Communicative Phenomenon] / [Bezugla R. L., Bondarenko Ye. V., Donets' M. P. ta in.] ; [pid. red. prof. I. S. Shevchenko]. – Kharkiv : Konstanta, 2005. – 356 s.
5. Garshyna T. A. Dvusostavnye predlozheniia s leksicheskim povtorom v pozitsiakh glavnykh chlenov (na materiale sovremennogo nemetskogo yazyka) [Two Member Sentences with Lexical Repetition in the Positions of Members] : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "Germanskii yazyki" / Garshyna Tatiana Alekseevna. – Leningrad, 1984. – 16 s.
6. Merritt M. Repetition in situated discourse / M. Merritt ; [ed. by Barbara Johnstone] // Repetition in Discourse. – New Jersey : Ablex Publishing Corporation, 1994. – P. 23–36.
7. Verdonk P. Words, words, words : A pragmatic and socio-cognitive view of lexical repetition / P. Verdonk ; [ed. by Peter Verdonk] // Twentieth century fiction : from text to context. – London : Routledge, 1995. – P. 7–31.
8. Moskvina V. P. Tipologiya povtorov kak stilisticheskoi figury [The Typology of Repetitions as a Stylistic Device] / V. P. Moskvina // Russkii yazyk v shkole [The Russian Language in School]. – 2000. – № 5. – S. 81–85.
9. Skovorodnikov A. P. Pozitsionno-leksicheskii povtor kak stilisticheskoe yavlenie [The Positional and Lexical Repetition as a Stylistic Phenomenon] / A. P. Skovorodnikov // Filologicheskie Nauki [Philological Sciences]. – 1984. – № 5. – S. 70–76.
10. Razinkina N. M. Funktsional'naya stilistika angliiskogo yazyka [The Functional Stylistics of English] / N. M. Razinkina. – M. : Vysshaya shkola, 1982. – 182 s.

Матеріал надійшов до редакції 25.07. 2012 р.

Малиновский Э. Ф. Особенности функционирования простого контактного повтора в различных типах дискурса.

В статье рассмотрены особенности функционирования простого контактного повтора (ПКП) в разных типах англоязычного дискурса: художественном, поэтическом, научном и публицистическом.

Полифункциональность ПКП как традиционного стилистического приема делает невозможным как создания унифицированной классификации типов ПКП, так и определение единых критериев для классификации его функций. Акцент делается на то, что функции ПКП по-разному соотносятся с исследуемыми типами дискурса, что обусловлено различными языковыми и внеязыковыми факторами.

Malinovskiy E. F. The Peculiarities of the Simple Contact Repetition (SCR) Functioning in the Various Discourse Types.

The paper highlights the peculiarities of the simple contact repetition (SCR) functioning in the various types of the English discourse: belles-lettres, poetic, scientific and publisistic. The multifunctional character of SCR as a traditional stylistic device makes it impossible both to create a unified classification of SCR types and to determine the common criteria for classifying its functions. The emphasis is laid on the fact that SCR functions correlate with the investigated discourse types differently which is stipulated by various language and extra-language factors.